

ЗАМІТКИ І ЛИСТИ

УДК 330.101.80(331.107.5+334.76)

О. ГОШ,
професор, доктор економічних наук

ПРО ЕКОНОМІЧНУ СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ “СПІВРОБІТНИЦТВО” І “ПАРТНЕРСТВО”

Розглянуто поняття “співробітництво” і “партнерство” з точки зору їх змісту (як економічних категорій) і впливу на структуру економічних відносин відповідного їм суспільного ладу.

Співробітництво і партнерство, звичайно, є не тільки економічними категоріями. Ніхто не заборонить людині вживати ці слова і в зрозумілих їй позаекономічних значеннях. І все ж вони передусім стосуються економічних відносин і найактивніше використовуються в економічній науці. Більше того, багато економістів-теоретиків розглядають співробітництво як основне економічне відношення комуністичної формації; партнерство ж у виробництві додаткової вартості може, на мою думку, виступати як основне економічне відношення капіталізму.

У даному питанні деякі моменти залежать від мови вживання цих понять. На Заході партнерство трактується переважно як правове відношення. У російській мові відсутнє окреме поняття, яке б відповідало українському “співпраця”. У статті наша точка зору викладається з позицій української мови і політичної економії України.

В офіційних матеріалах і документах склалася досить непроста ситуація із вживанням розглядуваних понять. Необхідним є трактування цих категорій фахівцями, а не журналістами, як це відбувається нині. Подібні економічні категорії перекочовують з теоретичних економічних видань до публікацій у журналах і газетах, і навпаки ¹, а в результаті – набувають широкого застосування і використовуються державними органами влади в їхніх офіційних документах ².

Треба зазначити, що названі категорії ще не мають належного теоретичного обґрунтування, принаймні, в сучасній науковій літературі. Економічна наука сьогоднішнього дня, на відміну від класичної, приділяє недостатньо уваги якісним характеристикам категорій. Розглянемо детальніше ці поняття.

¹ Див.: Дем’яненко С. До питання сучасної економічної термінології. “Економіка України” № 8, 2011, с. 93.

² В “Урядовому кур’єрі”, де описуються взаємовідносини Республіки Кіпр та України у зв’язку з візитом в Україну Президента Кіпру, йдеться про співробітництво, співпрацю, стратегічного партнера та ін. (див.: “Урядовий кур’єр” № 119 від 5 липня 2011 р., с. 2). Ще приклад – розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. “Про призначення... Урядовим уповноваженим з питань співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями” (див.: там же, с. 4). У широко відомому словнику термінів та понять, який супроводжує “Економікс” Макконнелла і Брю, є визначення поняття “партнерство”, а “співробітництво” взагалі відсутнє. Це також є аргументом, що свідчить про необхідність розробки останнього (див.: Макконнелл К. Р., Брю С. Р. Экономикс: принципы, проблемы, политика. 11-е изд. К., Хагар-Демос, 1993, с. 777, 782). Так, “патріарх” української зовнішньої політики А. Зленко, маючи на увазі Україну, пише про “якісно нове співробітництво з ЄС” (див.: “Дзеркало тижня” № 6–7 від 20 лютого 2010 р., с. 5). Про співробітництво України і Росії веде мову голова підкомітету Верховної Ради з питань міжнародної економічної політики, доктор економічних наук О. Плотніков (див.: “Урядовий кур’єр” № 66 від 12 квітня 2011 р., с. 4).

Співробітництво. Як виходить із змісту, із самого початку його треба розуміти як вільну, добровільну, дружню спільну працю учасників економічного процесу. Буквально воно означає роботу кожного з учасників господарського процесу на іншого учасника або учасників, і навпаки. Тут варто ще раз наголосити: йдеться про явище, протилежне експлуатації, про виключно добровільну співпрацю, про співпрацю без жодного розрахунку на якусь економічну чи іншу конкретну особисту вигоду. Звичайно, жодне нове економічне явище не може розглядатись як об'єктивне, неминуче, необхідне, якщо воно не несе певного економічного ефекту. При співробітництві ж обов'язково має бути певний загальний економічний ефект, спільний для всіх його учасників.

Партнерство. У реальному житті партнерство – цілковита протилежність співробітництву. Це – продумана корислива взаємодія партнерів, виникає як явище лише тоді, коли є впевненість в отриманні певної економічної вигоди – теперішньої чи майбутньої, і вигода має бути обов'язковою для кожного з його учасників. Партнерство існує, як правило, доти, доки є впевненість у такій вигоді. Щойно економічна вигода учасників зникає, партнерство розпадається. Співробітництво і партнерство – досить поширені та ефективні суспільні процеси. За інших рівних умов через концентрацію і централізацію економіки вони сприяють (передусім своїм змістом) розвитку суспільних продуктивних сил. Великі підприємства, як відомо, мають незаперечні переваги над малими і середніми. У них найнижчі, за інших рівних умов, питомі затрати на виробництво продукції, краще розвинута ринкова інфраструктура, вища конкурентоспроможність тощо. Коли ж йдеться про співробітництво і партнерство, немає підстав заперечувати створення при цьому оптимальних за розміром форм бізнесу – бізнесу високої ефективності. Співробітництво і партнерство несуть більшу здатність об'єднать до інновацій, до їхнього запровадження в практику, до НТП.

Співробітництво передбачає постійну творчу діяльність усіх учасників процесу, досягнення найвищого результату кожним працівником, при цьому всі вони мають постійно орієнтуватися на предмет виробництва.

Партнерство, підносячи рівень усупільнення економіки, не розв'язує суперечність між суспільним характером виробництва і приватною формою власності, тому розвивається циклічно. З ним пов'язані хитрощі, конкуренція, яка не завжди є конструктивною, а через усунення з часом конкурента суспільство зазнає прямих втрат.

У співробітництві – провідна роль суспільства (спільної взаємодії) у розвитку людини. У партнерстві – навпаки: провідна роль партнера у розвитку суспільства.

Співробітництво і партнерство схожі в тому, що передбачають взаємодію певної кількості осіб. Саме через цю подібність відбуваються необгрунтоване вживання даних понять і невірне трактування відповідних явищ економіки, особливо коли йдеться про експлуататорські відносини. Тим часом ці поняття відображають не просто різні, а протилежні соціально-економічні явища.

Співробітництво не можна уявити інакше, ніж суто суспільний процес. Співробітничать безпосередні учасники господарських процесів – виконавці господарських робіт. Партнерами ж, як правило, є не безпосередні працівники, а власники засобів виробництва. Якщо співробітництво являє собою суспільну діяльність, то партнерство обов'язково передбачає соціально-економічну відокремленість учасників. Якщо співробітничать тільки учасники єдиного економічного процесу, об'єднаного єдиною суспільною формою власності, то партнерами

можуть бути суб'єкти індивідуальної, приватної та кооперативної форм власності. Найчастіше партнерами є приватні власники.

При співробітництві в господарському процесі беруть безпосередню участь декілька працюючих, які утворюють господарський колектив. У такий спосіб великий колектив також може утворювати співробітництво трудових колективів; трудові колективи співробітничать у межах галузі, регіону, країни, країн. Співробітництво характеризує колективізм. Це – добровільна, заінтересована у найбільшій загальній кількості та якості виробленого результату взаємодія трудових колективів. За співробітництва всі його учасники працюють на спільний результат так, якщо трудяться безпосередньо на себе.

Як найефективніша товариська взаємодія економічних суб'єктів співробітництво завжди передбачає взаємодопомогу. Проявляється вона (за необхідності) і як взаємовиручка (наприклад, за виконання жінкою “чоловічої” роботи, коли вона здатна виконати просту роботу навіть якісніше). Причини взаємодопомоги можуть бути різними. Вона потрібна, якщо необхідно докласти більших зусиль (простіше і швидше зробити роботу вдвох, ніж одному) чи за нерівномірного розподілу робіт у колективі за нерівних фізичних даних, умінь і навичок працюючих. Взаємодопомога – одна з найістотніших характеристик співробітництва.

Співробітництво обов'язково включає змагальність. Змагальність – природна характеристика здатності людини до праці. Вона відображає природне бажання виконувати роботу швидше та якісніше. Доки праця не стала першою потребою здорового організму, доти вона може бути для людини важкою, монотонною, здійснюваною за допомогою зусиль волі. За сучасного рівня розвитку продуктивних сил і здібностей людини праця стає фізично дедалі легшою, цікавішою, частіше захоплює своїм змістом, приносить певну насолоду. Змагальність – соціально-економічна і природна характеристика доцільних дій живих організмів. Її можна помітити і в природі при паралельних господарських процесах. Наприклад, біг коней на іподромі відбувається не тільки завдяки діям наїзників, але й через інстинктивну поведінку тварин. Переважна частина людей так само хоче бути першою.

Партнерство породжує як сурогат колективності, під яким розуміється не справжня колективність, а вимушена, так і сурогат взаємодопомоги, яка реалізується до того моменту, поки існує пряма вигода від партнерських взаємовідносин. За відсутності вигоди руйнуються сформовані партнерством колективність, взаємодопомога і планомірність, через що вони об'єктивно не притаманні партнерству.

Варто також згадати про природну властивість колективної праці – бажання кожного бути попереду. Йдеться про різне бажання – про більше, якщо працювати на себе і на суспільство і помітно менше, якщо працювати на приватного власника, на експлуататора.

Співробітництво ґрунтується на спільній неподільній власності учасників економічного процесу на засоби виробництва і обміну, яка забезпечує їх планомірну організацію. Це можуть бути загальнонародна і колективна форми залежно від рівня розвитку колективності. Йдеться лише про неподільні форми суспільної власності. Традиційно вважалось, що співробітництво може базуватись і на кооперативній формі власності. Глибший і принциповіший аналіз показує, що кооперативна форма власності, яка не може не передбачати поділу власності учасників кооперативу, не може бути економічною основою співробітництва. Фор-

муючи економічну відокремленість суб'єктів економіки, вона виступає як економічна основа партнерства.

Співробітництво може бути тільки погодженим. Погодження може досягатися тільки в результаті планування співробітництва. Процесу співробітництва властивий закон планомірного розвитку. Обмін між суб'єктами співробітництва також має планомірний характер (і не тільки в основі, а й у поверхових формах). Незаперечний доказ вищої доцільності планомірної організації обмінів між колективами при співробітництві дають їх чітка організація в СРСР, що забезпечила 11-процентний приріст чистого суспільного продукту країни у 1922–1987 рр., з одного боку, і кризовий характер розвитку реформованих партнерських економік (спад ВВП України у 2009 р. становив 15,1%, його післякризове зростання у 2010 р. – лише 4,2 %) – з другого.

Співробітництво як явище долає відчуження суспільства від власності, праці, суспільства. Воно передбачає безпосередню участь членів економічного процесу в організації та управлінні процесом, тому воно завжди самоврядне явище. Останнє не ізолює суспільство і державу від участі у забезпеченні співробітництва в суспільстві. Заперечуючи командування суспільним процесом, співробітництво в суспільстві, регіоні, галузі, на підприємстві має організовуватись управлінським органом. Принципове значення має повна згода учасників процесу з рішеннями управлінського органу.

Партнерство, що ґрунтується на приватній власності, супроводжує відчуження членів суспільства від власності, праці, держави, суспільства, навіть якщо воно соціально орієнтоване (оскільки і соціально орієнтоване суспільство при партнерстві передбачає експлуатацію виробників життєвих благ і торгових службовців). Партнери, які не культивують експлуатацію, долають на підприємствах відчуження працівників від власності, праці та суспільства. Вони можуть розвивати всередині підприємств елементи співробітництва.

Як уже зазначалося, партнерство ґрунтується на соціально та економічно відокремленій власності його учасників. Оскільки воно передбачає виключно еквівалентний обмін працею та її продуктами і праця залишається неоднорідною в соціально-економічному відношенні, партнерству властива еквівалентна товарно-грошова форма зв'язків.

Партнерство не виключає конкуренції його учасників. Розрізняють внутрішню- та міжгалузеву конкуренцію. Під першою розуміють конкуренцію між підприємствами галузі. Партнери конкурують між собою з метою підтримання конкурентного тону, здобуття нового досвіду, щоб протистояти конкуренції ззовні. Ця конкуренція, як відомо, веде до формування ринкової (суспільної) вартості та ринкової ціни товару. Конкуренція між партнерами з різних галузей економіки передбачає одержання найвишого прибутку. Оскільки до цього прагнуть усі партнери, норми прибутку вирівнюються, утворюються середній прибуток і ціна виробництва, що досліджено та доведено К. Марксом і ніким не спростовано.

Співробітництво і партнерство – взаємодії суб'єктів економіки. Вони взаємодіють на різних рівнях – окремих суб'єктів, груп суб'єктів (підприємств, галузей, регіонів), народів усередині країни, народів різних країн і континентів. Кількість учасників визначається обсягом необхідних спільних робіт.

Співробітництво – вища за партнерство форма спільної діяльності. Його характеризує спільна мета, мета певної сукупності учасників господарського

процесу, її соціальний характер; це не звичайна економічна вигода, не мета окремої людини.

І те, й інше передбачають виконання різних робіт і різних форм діяльності. Наприклад, для ремонту квартири треба здійснити певні підготовчі, штукатурні, шпаклювальні, фарбувальні та інші роботи. При цьому задіяні різноробочі, штукатурни, шпаклювальники, плиточники, малярі або одні й ті самі працівники, готові до виконання названих та інших ремонтних робіт. Це відбувається також у сферах надання послуг і обміну. На цьому схожість і відмінність співробітництва і партнерства як соціально-економічних процесів завершуються.

Слабке партнерство в Україні – данина нашому менталітету, точніше, нашій тенденції до самостійності. До того ж, українству притаманна тенденція до натуралізації економічних зв'язків. Але розвиток продуктивних сил неблаганний. Він веде до підвищення рівня усупільнення економіки, до суспільної колективної і загальнонародної форм власності, до співробітництва, яке об'єктивно приходить на місце партнерства. Проміжним процесом на цьому шляху виступає економічна, а далі – й інша (політична, духовна) інтеграція країн. Таким є об'єктивний хід історичного процесу, і його не стримати, не зупинити.

Суспільство співробітництва – суспільство найвищих умов функціонування і розвитку суспільного ладу. Це суспільство наукової організації виробництва матеріальних благ і надання послуг, оптимізованого обміну працею та її продуктами, оптимізованих розподілу життєвих благ та їх особистого споживання, оптимізованих мікро- та макроекономічних процесів.

Вище йшлося про співробітництво і партнерство в розвинутих формах. Суспільство, яке виходить з капіталізму, не здатне одразу запровадити таку форму співробітництва. Як пише К. Маркс, тут ми маємо справу не із суспільством, яке розвинулося на своїй власній основі, а із суспільством, що тільки-но вийшло з капіталізму і несе у всіх відношеннях родимі плями останнього³. Найістотнішою з них є, звичайно, підприємливість, яку СРСР не культивував, але яка принесла успіх Китаю. Отже, ймовірно, соціалізму на початковій стадії властиве поєднання співробітництва і партнерства. Це ж підказує притаманний йому поділ праці.

Очевидно, правий був К. Маркс, який трактував соціалізм як суспільство зі специфічними товарними відносинами, коли воно забезпечуватиме еквівалентний обмін працею та її продуктами, але не в середньому, що дає капіталістичний ринок, а “в кожному окремому випадку”⁴. Саме таку форму обміну розвивав, в основному, СРСР, обходячи, правда, підприємництво (воно не культивувалося, але й не заборонялося). Початковій стадії соціалізму властиві тільки дві форми власності – загальнодержавна і кооперативна, а далі кооперативна відіме, як і партнерство. Тому комуністичне суспільство варто трактувати як суспільство співробітництва людей праці.

Партнерство – важливе економічне відношення капіталізму, тому безперечним є те, що у виробництві додаткової вартості воно гідне відігравати роль основного економічного відношення капіталізму.

Матеріал надійшов до редакції 22 серпня 2011 р.

³ Див.: Маркс К., Енгельс Ф. Твори, т. 19, с. 19.

⁴ Див.: там же, с. 20.